
STEVAN MAJSTOROVIĆ

NARODNOSTI I MEĐUNARODNA KULturnA SARADNJA *

Većinu evropskih država čine one koje nisu nacionalno homogene. Jedne obuhvataju nacije u celini, dok u drugima preovlađuju jedna ili više nacija a ostale su obuhvaćene samo u delovima. Ovi delovi drugih nacija označavaju se kao „nacionalne manjine” — izrazom koji nije dovoljno precizan. Uobičajeno je shvatanje da se kvalifikativ „manjina” odnosi na deo jedne nacije čija glavnina živi u susednoj državi. U ovom smislu izraz „nacionalna manjina” bi bio prihvatljiv ukoliko bi se njime iscrpljivalo njegovo značenje. Međutim, to nije slučaj — u unutrašnjem saobraćaju i pod delovanjem aktuelnih političkih, kulturnih i drugih okolnosti on se lako transformiše u svakodnevnom žargonu i označava ne manjinu u odnosu na neku naciju spolja, odnosno matičnu naciju, nego prema dominirajućoj naciji unutra (ili prema dominirajućim nacijama), dakle manjinu u odnosu na druge nacije u okviru iste države.

Iz ovoga slede implikacije sa dalekosežnim političkim i pravnim posledicama, jer ovo podrazumeva da manjina ima manja prava nego većina, što protivreči principima nacionalne i građanske ravnopravnosti. Sam izraz dobija tako

*) Gospodin dr. Klineberg je u svom članku za ovaj specijalni broj »Kulture« izrazio želju da se bliže upozna sa time koliko su principi međunarodne kulturne saradnje primenjeni u unutrašnjem kulturnom razvoju mnogonacionalne Jugoslavije.

Ovaj članak je nastao podsticajem g-na Klineberga sa nadom da on sadrži dovoljno podataka o međunarodnoj i unutrašnjoj kulturnoj politici Jugoslavije kao i dilemama sa kojima se sučeljava jugoslovenski kulturni razvoj. (St. M.)

u praktičnom životu značenje mementa koji kao Damaklov mač visi nad glavama „manjina“, upozoravajući ih stalno da se ne nalaze u svojoj kući nego u gostima. Ovaj kvantitativni kriterij određivanja ranga nacija u okviru jedne države ne samo da je politički konzervativan, nego je ponekad i krajnje relativan. Naime, u nekim slučajevima „manjina“ predstavlja u lokalnim okvirima većinu, a u drugim ona predstavlja većinu i u odnosu na neke nacije i u okvirima države. Primer za prvo su lokalne zajednice u Vojvodini, u Jugoslaviji, u kojima preovlađuje mađarsko ili slovačko i rusinsko stanovništvo nad srpskim i gde su „manjinci“ brojniji od „većinaca“. Primer za drugo su Albanci i Crnogorci — gde su prvi kao „manjina“ više nego dvostruko brojniji od drugih koji imaju status nacije. Kao što se iz ovoga vidi, termin nacionalna manjina ima mnoge slabosti.

Da bi se izbegla ambivalentnost značenja, u jugoslovenskom političkom sistemu „manjina“ je zamenjena izrazom „narodnost“. Time je očuvana distinkcija između „naroda“ — što podrazumeva celinu ili najveći deo nacije, i „narodnosti“ — što označava deo jedne nacije a ne podrazumeva, ili ne bi trebalo da podrazumeva, kvalitativne razlike u položaju i pravima. Priznajući potrebu da se izraz „nacionalne manjine“ zameni i nađe pogodniji koji bi više odgovarao, mnogi — a pre svega lingvisti — nisu zadovoljni novim terminom, ali u nedostatku boljeg oni ga prihvataju tako da je on danas u širokoj upotrebi. (Lingvisti skreću pažnju da „narodnost“ označava pripadništvo naciji i da novo značenje nije u skladu sa već postojećim).

Ovime se akcentuje terminološki problem, a nas interesuje uloga „nacionalne manjine“ u međunarodnoj kulturnoj saradnji. U istoriji, kao što je poznato, manjine su najčešće bile povod revandikacija kojima je podređivan i koncept kulture. Ideja o nacionalnoj državi stalno se na nacionalno mešovitim područjima sukobljavala sa činjenicom da je stanovništvo isprepletano i da ni najidealnije povučena granica ne bi bila u stanju da okupi u okvire iste države sve pripadnike jedne nacije. Ratovi i političke promene koje su oni donosili, i koje su podrazumevale i promene granica, predstavljali su samo privremena rešenja koja su se održavala dok postoji ravnoteža snaga. Čim se ona naruši, dolazilo je do revizija koje su opet bile povod novih revandikacija što je sve, posmatrano iz istorijske perspektive, predstavljalo *circulus vitiosus* i doprinosilo saznanju da u okviru koncepta nacionalne države nije moguće naći trajno rešenje. Ono bi u okviru ovog koncepta bilo moguće samo preseljavanjem stanovništva koje bi u nekim slučajevima moralo da obuhvati

stotine hiljada pa čak i nekoliko miliona ljudi. Na osnovu sličnih pokušaja koji su činjeni u nedavnoj istoriji može se lako pretpostaviti kakve bi to sve imovinsko-pravne, političke i kulturne posledice imalo čak i kad bi ovakva nasilna rešenja tehnički bila izvodljiva. (I naravno, ukoliko bi nacije u sporu uopšte mogle da se pogode čije manjine treba da se iseljavaju i gde). Uz to još ostaje ono što je osnovno u ovom problemu: da ljudi imaju prava da žive tamo gde su im se ukorenili preci, na svom ognjištu, i da preseljavanje predstavlja grubo kršenje njihovih elementarnih prava.

Poznato je, takođe, koliko je koncept kulture bio podređivan ovakvoj nacionalnoj politici. Treba samo pogledati udžbenike istorije susednih država da bi se videlo koliko se oni razlikuju u interpretacijama istih istorijskih događaja. Uz sve razlike oni su pisani po istom principu: da se svetli momenti u istoriji po mogućstvu pripisuju svojoj naciji a crni susednoj. Istu ulogu imale su i interpretacije kulturne istorije u kojima su po pravilu umanjivani, ili čak i sasvim prećutkivani kulturni rezultati suseda a preuveličavani sopstveni. „Doprinos“ kulturnih stratega je u po nečemu bio čak razorniji od doprimosa političara i militarista, jer usmeravanje uma i osećanja na kome su se oni angažovali ostavlja, kao što je poznato, trajnije psihološke posledice. Poznato je takođe koliko je kulturna klima konstituisana prema modelu nacionalne države i opterećena nacionalnom isključivošću osujećivala trezveno i kritičko preispitivanje sopstvene istorije i racionalno i objektivno ocenjivanje kulturnih vrednosti. U takvoj klimi ovakav stav je imao mnogo više šansi da bude osuđen kao defetizam nego da bude prihvaćen kao pogled na stvari.

Ako su se u nacionalno mešovitim sredinama neki oblici saradnje i kulturne solidarnosti ipak održavali — to je bilo zato što su na temelju iskustava zajedničkog života i sličnosti interesa stanovnici uspevali da prevazilaze uskosti i isključivosti nacionalističke kulture i politike. Ono što se neposredno saznavalo o životu i običajima suseda nije se lako uklapalo u apriorne zaključke. Nasuprot tome, mogućnost koju pruža zajednička fizička sredina da se lično proverava ono što se sugerira mnogo je češće sadržavala u sebi razloge za uvažavanje nego za negiranje i odbacivanje.

Postojali su, međutim, i povodi da se, makar i nevoljno, u manjinama usvaja odbrambeni nacionalizam i njemu odgovarajuća strategija zatvaranja u sopstvene duhovne okvire. To je prirodna reakcija na pokušaje asimilovanja od strane kul-

ture dominirajuće nacije koja se sa svoje strane inspiriše nacionalizmom. (Nacionalizam se po pravilu opravdava tuđim nacionalizmom a njegova isključivost istom takvom isključivošću tuđeg nacionalizma što ima za posledicu činjenicu da se i pored sve sukobljenosti nacionalizmi međusobno podstiču). Tako se stvaraju situacije u kojima se kulture susednih naroda suprotstavljaju i na njih vrši pritisak da u konkurentskoj borbi dva nacionalizma i one angažuju svoja oružja — jezik, tradiciju, nacionalne karakteristike, religiju — sve što je pogodno da naglasi razlike i razdvaja.

Uporedo sa ovim tokom razvijala se, kao što je napomenuto, svest o elementima iste socijalne sudbine. Tako je spontano nastajao koncept kulture koja podrazumeva sve kvalitete života i svo bogatstvo izražajnih mogućnosti sredine bez obzira na jezik, tradiciju i nacionalne karakteristike. On nije isključivao nacionalni element, niti insistirao na nadnacionalnoj sintezi, sasvim suprotno — on je potvrđivao nacionalne kulturne karakteristike time što je različitostima davao značenje sasvim drugačije od onoga koje mu je davao nacionalistički pristup: značenje zajedničkog duhovnog bogatstva i doprinosa fondu vrednosti koji pripada svima. Tako su nacionalne kulturne karakteristike upravo u ovom konceptu koji negira nacionalnu isključivost dobijale potvrdu i pravo humanističko značenje. Ideju o kulturnom suprotstavljanju i razdvajanju na taj način opovrgavala je u svakodnevnom životu njena antiteza — ideja o saradnji i kulturnom prožimanju i međusobnom podsticanju, o raznovrsnosti izražajnih i stvaralačkih oblika zajedničkog života.

Sve što je rečeno predstavlja sumaran opis dugogodišnjeg istorijskog iskustva na tlu Jugoslavije koje je 1959. godine u dokumentu o položaju nacionalnih manjina sažeto u metaforu da nasuprot prošlosti u kojoj su bili povod razdora „narodnosti sada treba da predstavljaju mostove saradnje i zblizavanja susednih nacija”. Postavlja se pitanje kako se ova nova uloga narodnosti ostvaruje i koliko je ona aktuelna, u kojoj meri ona danas predstavlja faktor saradnje sa susednim državama. U Jugoslaviji živi više narodnosti koje se međusobno dosta razlikuju po brojnosti kao i po stepenu razvijenosti materijalne i duhovne kulture. Sve one imaju isti politički status i prava na slobodni kulturni i ekonomski razvoj zagantovana saveznim ustavom kao i ustavima republika, ali njihova funkcija „mostova saradnje sa susednim narodima” nije ista, pošto, kao što je poznato, ova funkcija ne zavisi samo od Jugoslavije nego i od političkih odnosa sa susednim državama. Mi ćemo za predmet pos-

matranja uzeti mađarsku narodnost (koja najizrazitije ostvaruje funkciju „mosta” i koja je posle albanske (preko jednog miliona) najbrojnija među narodnostima u Jugoslaviji (oko 500.000). Njeni pripadnici žive pretežno delom u Republici Srbiji, u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini, a manji delovi u republikama Hrvatskoj i Sloveniji. Ovde će biti reči samo o Mađarima u Vojvodini i njihovoj ulozi u kulturnoj saradnji između Jugoslavije i susedne Mađarske.*)

*) Da najpre navedemo neke podatke o kulturnim institucijama. U Subotici radi mađarska drama u okviru narodnog pozorišta a uz nju deluju u raznim mestima u Vojvodini i mađarska amaterska pozorišta i kulturno-umetnička društva. Radio-stanica u Novom Sadu emituje i programe na jezicima narodnosti, od toga pretežno na mađarskom. Na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu više od jedne decenije radi katedra za mađarski jezik i književnost a pre četiri godine osnovan je i Hungarološki institut, takode u Novom Sadu, u kome se izučava kulturna i politička istorija vojvodanskih Mađara. Među radovima koje je institut dosad objavio izvestan broj predstavlja komparativne studije i iz srpske i mađarske književne istorije.

Izdavačko preduzeće vojvodanskih Mađara „Forum” izdalo je u periodu od rata do prošle godine 220 naslova iz književnosti jugoslovenskih naroda (klasične i savremene). Od toga su 72 naslova izdali izdavači u Mađarskoj, 60 su zajednička izdanja jugoslovenskih i mađarskih izdavača a 88 naslova su realizovali jugoslovenski izdavači. U prva dva slučaja radi se o delima sa makedonskog, slovenačkog i srpsko-hrvatskog područja a u trećem uglavnom o delima mađarskih pisaca u Jugoslaviji.

U istom periodu na jezicima jugoslovenskih naroda izdato je 155 naslova mađarske književnosti. Od toga blizu polovine otpada na dva autora: Ferenc Molnara (obavezna školska lektira u većini republika u Jugoslaviji) i Lajoša Zilahija (izbor opredeljen komercijalnim a ne vrednosnim kriterijem). Kod izbora dela za prevođenje na mađarski iz jugoslovenskih književnosti primenjivan je, nasuprot ovome, isključivo vrednosni kriterij: mađarskoj kulturnoj javnosti prezentirana su sabrana dela najboljih jugoslovenskih pisaca na čelu sa nobelovcem I. Andrićem kao i M. Krležom. Osim toga na mađarskom su izdati i izbori: Antologija savremene jugoslovenske lirike, Savremena jugoslovenska proza, Antologija savremenih jugoslovenskih pripovedača i Istorija književnosti naroda Jugoslavije.

Posredstvom „Foruma” mađarskoj narodnosti u Jugoslaviji je danas pristupačna praktično svaka knjiga ili publikacija koja se izda u susednoj Mađarskoj. Godine 1971. samo je „Forum” uvezao 4.213 naslova iz Mađarske kao i 22 časopisa za pretplatnike i javnu prodaju. U obrnutom smeru „Forum” je prošle godine izvezao u Mađarsku jugoslovenskih knjiga u vrednosti od 360.000 dolara uključujući tu i časopise i listove.

U Novom Sadu izlazi dnevni list na mađarskom, zatim sindikalni list, dva lista za decu i omladinu, dva književna časopisa i nedeljni list. U Subotici izlazi književni časopis i od nedavno časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu. Osim toga izlazi i jedan broj specijalizovanih listova i časopisa (verskih, zdravstvenih, zanatskih, za pčelare i sl.). Kulturni kontakti sa severnim susedom su poslednjih godina znatno proši-

I da ne postoji mađarska narodnost, kulturni kontakti između Jugoslavije i Mađarske bili bi intenzivni i razvijeni, jer između dve zemlje sa socijalističkim uređenjem vladaju odnosi dobrih suseda i duh saradnje, Ali razvoju ovih odnosa znatno doprinose sa svoje strane i kulturne i umetničke institucije mađarske narodnosti u Jugoslaviji. Mi bismo ovaj sumarni prikaz mogli da završimo konstatacijom da mađarska narodnost u Vojvodini potvrđuje i na širokom planu ostvaruje funkciju „mosta” između dva suseda. Ali ovime ostaju neobuhvaćeni mnogi problemi i aktuelne dileme, čija je priroda veoma specifična.

Razvijajući se u tampon zoni između dve nacije i dva državna organizma, kultura mađarske narodnosti u Jugoslaviji nalazi se između dve krajnosti koje prete da je kreativno degradiraju i svedu u provincijalne okvire: a) između opasnosti da ostane na marginama kulture matične nacije i da se razvija u njenoj senci i b) da se razvija u kulturnoj izolaciji u okviru jugoslovenskog socijalno-kulturnog prostora i ostane jedna vrsta kulturnog rezervata. Spajajući dve kulture i omogućujući im intenziv-

reni. Obostrana gostovanja amaterskih grupa i profesionalnih ansambala su svakodnevna pojava. Mađarska drama u Subotici sve češće angažuje glumce i reditelje iz budimpeštanskih pozorišta kao i iz segedinskog pozorišta. Duh saradnje može da karakteriše sledeći detalj: pripremajući novo izdanje mađarske enciklopedije, izdavači iz Mađarske su sav leksički materijal koji se odnosi na Jugoslaviju poslali u Novi Sad da bi ga jugoslovenski eksperti kritički procenili i korigovali.

Veoma obimna saradnja ostvaruje se i na području obrazovanja. Preko Pokrajinskog zavoda za izdavanje udžbenika u Novom Sadu vrši se široka razmena udžbenika — na osnovu sporazuma o zajedničkom izdavanju udžbenika za potrebe narodnosti koji su sklopile Mađarska, Čehoslovačka i Jugoslavija. Udžbenici gramatike, jezika i egzaktnih nauka uvoze se iz Mađarske i neposredno ulaze u upotrebu, dok se drugi dopunjavaju u Jugoslaviji i prilagodavaju potrebama jugoslovenskih nastavnih programa (udžbenici istorije i drugi). Za potrebe nastavnika uvoze se priručnici iz Mađarske dok se udžbenici srpsko-hrvatskog jezika za potrebe škola srpske i hrvatske narodnosti u Mađarskoj na zahtev prosvetnih organa u Mađarskoj lektorišu i daju na ekspertizu jugoslovenskih jezičkih stručnjaka.

Poslednjih godina nekoliko stotina mladih pripadnika mađarske narodnosti upisalo se na budimpeštanski univerzitet i druge visoke škole u Mađarskoj po svojoj inicijativi, i uz saglasnost Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje u Novom Sadu, dok su druge poslale na školovanje kulturne i druge ustanove iz Vojvodine (najviše na Akademiju za pozorište i film u Budimpešti). Ovome što je nabrojano treba dodati još zajedničke naučne skupove, razne kulturne manifestacije na obema stranama, redovne ili povremene kontakte kulturnih radnika i sl. Na kraju još jedan podatak: kulturni razvoj kao i razvoj obrazovnih institucija narodnosti finansira se iz posebnog fonda koji se alimentira od strane svih jugoslovenskih republika. Na taj način se ostvaruje princip socijalističke solidarnosti i nacionalne ravnopravnosti.

nije međusobno komuniciranje, ona, kao što se iz ovoga vidi, ne može da svoju ulogu svede samo na ulogu „mosta” i prostog posrednika i komunikacionog kanala. Ona ima i sopstvene potrebe za povezivanjem i komuniciranjem, za otvaranjem prema obema kulturama i prema svetskoj kulturnoj sceni kao i za širokim otvaranjem ovih kultura prema njoj — potrebu da uz pomoć i preko ovih kultura čijoj saradnji i međusobnom prožimanju ona doprinosi afirmiše i sopstvene stvaralačke vrednosti. Drugim rečima, uslov njenog progressa i opstajanja je otvorenost i prema kulturi matične nacije i prema kulturi zajednice u kojoj živi, dakle aktivna uloga a ne samo uloga pasivnog prenosioca.

Ovo saznanje je skorašnjeg datuma i posledica je pre svega unutrašnjeg razvoja Jugoslavije a zatim i razvoja političkih odnosa između dve zemlje koji su posle perioda krize 1948—1955. ponovo postali dobrosusedski u obostranom interesu. Široka decentralizacija i razmah samoupravnih odnosa aktuelizirali su potrebu kulturne transformacije lokalnih zajednica i doveli do njihovog širokog političkog, privrednog i kulturnog otvaranja prema jugoslovenskom prostoru, uz isto takvo, i ne manje intenzivno, otvaranje jugoslovenskog prostora prema svetu. Pre jedne i po decenije perspektiva razvoja narodnosti, uključujući i njihov kulturni razvoj, videla se gotovo isključivo u političkim rešenjima i tradicionalističkom viđenju problema narodnosti pre svega kao problema odnosa između „većine” i „manjine”. Sada kada su prava manjine nesporna i kad je socijalni razvoj doveo do toga da ona sve manje oseća protivrečnost svog položaja, emotivnu raspetost između nacionalne i kulturno-istorijske vezanosti za matičnu zemlju i osećanja lojalnosti i socijalne solidarnosti sa sredinom u kojoj živi — uviđa se najednom da to nije kraj priče i da se javljaju kvalitativno novi problemi.

Samoupravljanje otvara perspektivu razrešavanja i postupnog prevazilaženja dvojnog karaktera manjinskog bića. Za starije generacije vojvođanskih Mađara postojao je ili lojalan građanin ili dobar Mađar, pri čemu je pretpostavka da lojalan građanin nikada ne može da bude dobar Mađar i vice versa — dobar Mađar nikada ne može da bude lojalan građanin. Naglašavajući ulogu ličnosti i ističući u prvi plan njen socijalni položaj kao i položaj u okviru udruženog rada, samoupravljanje ublažava ovu dihotomiju, jer svaki građanin, bez obzira na nacionalnost, versku i rasnu pripadnost, ima prava — i čak se društveno podstiče — da bude subjekt privredne, kulturne i političke inicijative, da neposredno tumači i realizuje svoje

interese i ostvaruje se kao društvena ličnost. On ta prava u samoupravljanju ima ne po činjenici pripadanja nekoj grupaciji, nacionalnoj, verskoj ili regionalnoj, nego kao učesnik radnog procesa. Izvor njegovih prava, dužnosti i obaveza je udruženi rad u kome on ima ravnopravnu ulogu i koji njegovim pravima obezbeđuje materijalnu osnovu. Tako se baš zahvaljujući samoupravljanju i udruženom radu „manjinac” kao i mnogi „većinci” (koji u udruženom radu nemaju nikakve privilegije niti poseban tretman) osećaju kao „svoj na svome”. To je kvalitativno nov socijalni položaj koji ne ukida nacionalne elemente, ali koji nacionalnoj isključivosti izmiče socijalnu osnovu u kojoj je ona nalazila osnovne podsticaje.

Samoupravljanje omogućuje da se razrešava i dilema preko koje se, zbog njenog delikatnog karaktera, najčešće ćutke prelazilo: dilema o karakteru kulturne narodnosti. Čak i oni koji odbijaju svaku pomisao na asimilovanje ili negiranje nacionalnog karaktera (kultura narodnosti, pre su bili spremni da tim kulturama pripišu specifična svojstva, naglašavajući značaj socijalno-kulturne sredine, nego da ih priznaju za organski deo kultura matičnih nacija. U političkim dokumentima se u Jugoslaviji danas sasvim nedvosmisleno naglašava da su kulture narodnosti organski deo kultura matičnih nacija. To nije samo teorijski stav jugoslovenskog samoupravnog socijalizma, nego praksa koja se svakodnevno potvrđuje širinom i intenzitetom kulturnih i naučnih veza sa matičnom nacijom. U tom pogledu granica je sasvim izgubila tradicionalno značenje — ne samo da godišnje između Mađarske i Jugoslavije ima na desetine miliona prelaza u oba pravca, nego se u odgovarajućoj proporciji održavaju i kulturni kontakti. Vaspitavani u starom duhu, predstavnici starijih generacija bi se na obema stranama začudili pred onim što se dešava — i jednima i drugima je teško da shvate da se radi o kvalitativno novoj situaciji i da u samoupravnim odnosima distinkcija „manjine” i „većine” postepeno gubi nekadašnji smisao.

Pre sedam godina u mađarskoj gimnaziji u jednom vojvođanskom gradu roditelji — Mađari zahtevali su na sastanku sa nastavnicima da se poboljša nastava srpsko-hrvatskog jezika. Samo deceniju pre toga oni bi, uz opštu saglasnost i videći u tome izraz nacionalne ravnopravnosti, insistirali na nastavi isključivo na mađarskom. Ovo pitanje je bilo presudno za političku i kulturnu jednakost, za osećanje dostojanstva građanina pripadnika narodnosti. Sada insistiranje na isključivo političkom i manifestativnom aspektu, i ostajanje samo u tim

okvirima, može da se pretvori u svoju suprotnost, jer u vreme kada je komuniciranje postalo uslov ličnog napredovanja njegovo sužavanje samo na jezik narodnosti objektivno predstavlja potiskivanje u kulturni i privredni rezervat. Nastao je kvalitativno nov problem čija je priroda praktična: ako uz svoj maternji jezik ne nauče dobro i srpsko-hrvatski, deca „manjinaca” su uz svu političku jednakost i prava na slobodni kulturni razvoj faktički neravnopravna jer ne mogu ravnopravno sa „većincima” da konkurišu za visoke škole i akademije u Beogradu, Zagrebu, Sarajevu, Nišu i drugim kulturnim centrima. Oni su u izboru poziva i perspektivama ličnog razvoja ograničeni i upućeni samo na lokalne zajednice u Vojvodini u kojima žive Mađari. (U istom smislu kao što su i oni, a isto tako i deca „većinaca”, hendikepirani i u svom razvoju ograničeni ako ne uče neki svetski jezik — što nije više samo nacionalni problem, nego i problem komuniciranja koji u današnjem veoma otvorenom i povezanom svetu postaje sve aktuelniji!) Mladim predstavnicima mađarske kao i drugih narodnosti preba da bude pristupačno i otvoreno čitavo jugoslovensko tržište rada, pri čemu jezik ne sme da bude prepreka.

Društveno-ekonomski razvoj kao i perspektiva ličnog razvoja opredeljuju pripadnike narodnosti da uče jezik koji im omogućuje da se slobodno kreću u jugoslovenskim prostorima. Učenje maternjeg jezika, i to kako kod „manjinaca” tako i kod „većinaca”, postalo je kao rezultat zajedničkog življenja stvar slobodnog opredeljivanja na osnovu dobro shvaćenih ličnih interesa. Kvalitativno nov momenat u kulturnoj i prosvetnoj politici je činjenica da se državnim regulisanjem i propisima prosvetnih vlasti više ne nameće obaveza učenja jezika „većine” već se deci i roditeljima ostavlja slobodan izbor, što dovodi do toga da je jezik „većine” praktično fakultativni predmet. I obrnuto, deca „većine” mogu, opet fakultativno, da uče jezik „manjine” kojim se govori u njihovoj sredini ukoliko nađu da je to u njihovom interesu. Danas preko 15.000 srpske dece u Vojvodini uči mađarski jezik, jer su u dvojezičnim sredinama jezici ravnopravni a dobro poznavanje pored srpskog i jezika narodnosti je uslov da se dobiju najvažnija radna mesta. (U dvojezičnim područjima oficijelni jezik administracije i sudova je pored srpskog i jezik odgovarajuće narodnosti).

Društvene i ekonomske promene, industrijalizacija koja je u poslednje dve decenije bila u Jugoslaviji intenzivna kao i urbanizacija koja ju je pratila (u ovom periodu odnos seoskog sta-

novništva prema gradskom promenio se od 79% prema 21% na 49% prema 51%) doveli su do radikalnih preobražaja čija je jedna od posledica činjenica da kulturna izolacija postaje sve manje moguća. Znatno je izmenjena socijalna i profesionalna struktura stanovništva, čime se veoma povećala i socijalna mobilnost. Procesi transformacije vrše stalan pritisak u pravcu kulturnog i privrednog otvaranja regiona i lokalnih sredina, što dovodi do toga da postepeno nestaje tradicionalni kulturni rezervat koji se decenijama žilavo održavao i koji nije bio ograđen jezičkim barijerama niti posebnom kulturnom tradicijom, rezervat zvani: provincija! Pod delovanjem novih komunikacionih sistema, razvojem obrazovanja, napretkom saobraćaja i proširenjem materijalne baze odvija se paralelno, i često spontano i neprimetno, proces opšte deprovincijalizacije a kulturni policentizam sve više zamenjuje nekadašnji kulturni monocentizam. U tom novom kulturnom sistemu koji nastaje kulture narodnosti dobijaju sve značajnije mesto, i to ne samo kao spona između dveju kultura, nego pre svega po svom kreativnom doprinosu i značenju.

Komuniciranje je deviza savremenog sveta i kulturnog samopotvrđivanja, ali ne bilo kakvo, nego dvosmerno komuniciranje koje je jedino podsticajno. Situacija je, međutim, takva da su uprkos svim promenama narodnosti, uključujući tu i mađarsku, još uvek mnogo više objekti i primaoci uticaja, nego što sami vrše kulturni uticaj. To nije samo njihov problem, nego isto tako i problem kulturne i socijalne sredine u kojoj one žive kao i problem njihovih matičnih nacija. Svi indikatori ukazuju na činjenicu da je komuniciranje kultura narodnosti sa jugoslovenskim kulturama daleko intenzivnije i svestranije od drugog prema prvom nego od prvog prema drugom. Jugoslovenska javnost se i danas nedovoljno obaveštava o kulturnim dostignućima vojvodanskih Mađara koja su, posebno u književnosti, poslednjih godina u mnogo čemu neprovincijalna i na jugoslovenskom proseku, pa i iznad njega! (Roman koji je dobio nagradu na književnom konkursu »Foruma« u Novom Sadu spada po mišljenju poznavalaca u red najboljih ovogodišnjih književnih ostvarenja u Jugoslaviji, ali još ne postoji inicijativa da se on prevede na srpsko-hrvatski). Nije samo problem u tome, kao što se iz ovoga vidi, da kultura narodnosti izađe iz provincijalnih i folklornih okvira i da se otvori, nego je isto toliko važno da je na dvema stranama „mosta“, u matičnoj naciji kao i u socijalno-kulturnoj sredini u kojoj se ona razvija, ne tretiraju kao provincijalnu ili samo u funkciji mehaničkog posrednika, nego da se i one prema njoj otvaraju! (Mnogi su mišljenja da je prob-

lem »manjine« u stvari problem »većine«, tj. kad je reč o otvaranju da se radi mnogo više o tome da se »većina« otvori prema »manjini«, nego obrnuto.)

Disproporcije u kulturnom komuniciranju su delimično karakteristika i odnosa između mađarske kulture i kultura jugoslovenskih naroda. Za ilustraciju može da posluži izdavačka delatnost: dok su čitaocima u Mađarskoj, dobrim delom posredstvom mađarske narodnosti u Jugoslaviji, prezentovana sva značajnija dela jugoslovenskih pisaca, najbolji savremeni mađarski pisci poznati su jugoslovenskoj javnosti samo po izuzetku (Đula Ilješ, Laslo Nemet). Ovo je pre svega posledica političkih prilika u periodu 1948—1955. kada se jugoslovenska kulturna javnost pod političkim pritiskom staljinizma i koncentrisanim naporima da se Jugoslavija politički, ekonomski i kulturno izoluje okrenula prema srednjoj Evropi i razvila sa njom široke kulturne veze. Kao rezultat ovog otvaranja prema Zapadu, u Jugoslaviju su počeli široko da prodiru uticaji savremenih pravaca u književnosti, pozorištu, muzici i likovnim umetnostima koji su bili u opreci sa Staljinovim političkim i estetičkim dogmatizmom. Mađarska je u tom periodu još bila zatvorena prema ovakvim uticajima dok se, s druge strane, usled zaziranja od političkog uplitanja i pritisačka Jugoslavija sa svoje strane ograđivala od kulturnih uticaja sa Istoka. Usled svega ovoga kulturne veze sa susednom Mađarskom svedene su na najuže oficijelne okvire.

Političke prilike u ovom periodu reflektovale su se neposredno i na kulturni razvoj mađarske narodnosti u Jugoslaviji. Iako slabi, tradicionalna povezanost sa kulturnim tokovima matične nacije se ne prekida sasvim, ali međusobni odnosi trpe značajne kvalitativne promene. Umesto da po tradiciji sledi kulturne tokove i estetičke ideje u nacionalnom jezgru, kultura mađarske narodnosti se razvija u kritičkom odnosu, pa čak i otporu prema njima. Stvara se mlada inteligencija mađarske narodnosti koja je evropeizirana i široko otvorena prema svetskoj kulturnoj sceni. Ona je formirana u jugoslovenskoj kulturno-političkoj klimi čiji je osnovni konstitucionalni element odbacivanje dogme i intelektualni otpor staljinizmu kao i traženje novih stvaralačkih i izražajnih formi i mogućnosti.

U umetnosti ona razvija poseban senzibilitet za moderno, izražavajući nepomirljiv stav prema bilo kom obliku podređivanja umetnosti estetičkim šemama i političkom i ideološkom pragmatizmu. Ostajući u nacionalnim formama i tradiciji jezika i leksičkog fonda, ova mlada genera-

cija stvaralaca povlači originalnu liniju kulturnog razvoja koji nije više na marginama kulture matične nacije, nego jedan od njenih samosvojnih i specifičnih oblika. Štaviše, razvijajući se u relativnoj izolaciji od drugih kulturnih sfera i uticaja svetskih kulturnih centara, predstavnici umetničkog života u matičnoj naciji su delimično i posredstvom kulture mađarske narodnosti u Vojvodini održavali kontakt sa evropskim i svetskim kulturnim zbivanjima. Najistaknutiji predstavnici ovog kulturnog toka kod vojvođanskih Mađara su u ovom periodu prvi put stekli osećanje da prevazilaze marginalne okvire.

Uporedo sa ovim nastaju i kvalitativne promene i u odnosu na drugu stranu »mosta« — na jugoslovensku kulturnu sferu. Ta ista mlađa generacija intelektualaca i stvaralaca ne pristaje da živi i radi u kulturnoj izolaciji, u rezervatu svoje narodnosti, nego se svojom intelektualnom orijentacijom, a isto tako i svojim stvaralačkim rezultatima, sve više nameće jugoslovenskoj kulturnoj javnosti i povezuje sa jugoslovenskim kulturnim centrima. Iako još nije došlo do širih prodora, ipak su predstavnici ove mlade mađarske generacije iz Vojvodine sve prisutniji u likovnom, književnom i muzičkom životu zemlje. Neki od njih i nemaju potrebu da posredstvom jugoslovenskog prostora komuniciraju sa svetском kulturnom scenom, nego to čine direktno.

Inteligenciju mađarske narodnosti su nekada uglavnom sačinjavali književnici — napredne političke ideje širene su gotovo jedino preko poezije i preko prozne literature. Pošto su regioni u kojima živi mađarska narodnost — kao i čitava Vojvodina — gotovo isključivo poljoprivredni i bez razvijene industrijske tradicije, stručna inteligencija je postojala samo po izuzetku a naučna čak ni to. Politička nestabilnost područja (česti zahtevi za teritorijalnim promenama i političke tenzije) uticali su sa svoje strane na orijentaciju u školovanju i formiranju inteligencije. Mladi ljudi u narodnostima, pa i iz redova »većine«, radije su se odlučivali za »egzaktne« profesije (lekari, inženjeri tehničari) koje ne zavise ili manje zavise od političkih promena nego humanističke discipline. Roditelji su sa svoje strane usmeravali školovanje svoje dece prema praktičnim profesijama rukovođeni psihologijom opreza jer se »na ovom području nikada ne zna šta će biti sutra« i »dokle će postojeća politička podela ostati«.

Ovo je imalo za posledicu pored ostalog i veliki deficit u nekim profesijama (pravnici, nastavnici istorije, jezika i drugih humanističkih disciplina) koji je karakterističan za ovo područje kako kod »većinaca« tako, i još više, kod »manjinaca«.

Mađarska narodnost je sada po prvi put u istoriji dobila i svoje naučne kadrove iz svih disciplina: istoričare, filologe, sociologe, pravnike, književne istoričare, tehnologe i estetičare. Intelektualna misao ne cirkuliše više isključivo kroz književne kanale, nego i preko stručnih i naučnih publikacija, studijskih radova i istraživačkih projekata. Tu novu situaciju u intelektualnom životu ilustruje činjenica da sa uspehom rade prve naučne i visoko obrazovne ustanove vojvodanskih Mađara (Hungarološki institut, katedra za mađarski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu), zatim časopis za društvenu teoriju u Subotici i druge. (Najveći autoritet na polju hidroloških nauka u Jugoslaviji je, na primer, inženjer J. Volf, vojvodanski Mađar). Ova nova inteligencija je već danas postala značajan faktor u kreiranju kulturne klime, formiranju društvene svesti i razvoju društvene misli kod mađarske narodnosti u Vojvodini.

Ove kvalitativne promene izazivaju proces diferencijacije u kulturnim orijentacijama i stavovima kako prema kulturi matične nacije, tako i prema jugoslovenskoj kulturnoj sferi. U prvom slučaju stavovi variraju između dve krajnosti: ka potpunoj autonomiji u odnosu na kulturu matične nacije i — ka potpunom oslanjanju na nju i prihvatanju marginalne uloge. U odnosu na jugoslovensku kulturnu sferu, ovo diferenciranje takođe varira između dve krajnosti — od konzervativnog izolacionizma do uklapanja. Prvi stav se manifestuje kao psihološki otpor da se prihvati stvaralačka konkurencija i preispitivanje umetničkih vrednosti koje nosi sa sobom otvaranje i izlazak na širu jugoslovensku kulturnu scenu. Ma koliko se opravdavao teorijskim razlozima, ovaj stav je u suštini konzervativan i ima za osnovni motiv odbijanje svake selektivnosti i nasuprot tome težnju da se u užoj sredini i atmosferi kulturne zatvorenosti i izolacionizma sačuvaju stečene pozicije i zaštiti duh osrednjosti.

Dok je u prvim godinama posle rata umetnička produkcija mađarske narodnosti u Vojvodini bila relativno skromna i, uz neke izuzetke, uglavnom u tradicionalnim folklornim i regionalnim formama i značenjima, sada se situacija znatno izmenila. Insistiranje na dvosmernom komuniciranju u periodu neposredno posle rata imalo je u vidu pre svega kulturno-političke efekte, i manifestovalo je formalnu kulturnu ravnopravnost, sentimentalni i paternalistički odnos »većinaca« prema »manjincima«. Za razliku od toga današnje insistiranje na dvosmernom komuniciranju ima u vidu obostrane kulturne interese i umetničke razloge. Ako jugoslovenska kulturna javnost ostaje nedovoljno upoznata sa kulturnim rezultatima mađarske narodnosti i ako

ovaj originalni kulturni tok nije dovoljno integrisan u jugoslovenska kulturna kretanja, onda to nije samo na štetu kulture mađarske narodnosti, nego i na štetu čitavog jugoslovenskog kulturnog prostora koji se lišava jednog impulsa i propušta mogućnost da u fond svojih nacionalnih izražajnih formi i njihovo aktivno cirkulisanje uključi i ovaj oblik.

Kod ovih mladih stvaralaca mađarske narodnosti razvija se svest o društvenoj pripadnosti jugoslovenskom kulturnom prostoru kao i mogućnostima sopstvenog i originalnog doprinosa jugoslovenskoj kulturi. Ovo novo osećanje izražavaju poezija i prozna literatura, ali ono se ispoljava i praktično — kroz zahtev da se redefiniše uloga najvažnijih kulturnih i umetničkih institucija. Striktna i tradicionalna podela po nacionalnoj osnovi je, kako izgleda, prevaziđena osećanjem da centralne pokrajinske ustanove treba da budu ne samo ustanove srpske, da budu isključivo »većinske«, i »državne« nego da doprinose i kulturnom razvoju narodnosti i da budu isto tako i njihove ustanove. Ovaj zahtev je delimično već počeo da se ostvaruje — najstarija srpska kulturna ustanova u Vojvodini, Matica srpska iz Novog Sada, razradila je prvi put ove godine program izdanja najboljih dela književnosti narodnosti u Vojvodini, izlazeći tako iz svojih tradicionalnih okvira i dajući doprinos i podsticaj kulturnom razvoju narodnosti. (Republika Srbija sa svoje strane, preko Republičke zajednice kulture u Beogradu, od prošle godine stimuliše preko posebnih premija prevođenje dela sa jezika narodnosti na srpski). Važno je pri ovome da se napomene da razlozi za ovu akciju nisu političko-reprezentativne prirode, nego pre svega kulturni. Oni svedoče da je danas moguće bez selektivnih kompromisa i na osnovu stvarnih vrednosnih kriterija publikovati ovakav izbor i prezentovati ga jugoslovenskoj javnosti. Ističu se zahtevi da se i druge kulturne ustanove koje su po statusu ustanove čitave Pokrajine preorijentišu i kadrovski osposobe kako bi buduće mogle da služe i potrebama narodnosti i izražavaju i njihove kulturne interese (Vojvodanski muzej, Filozofski fakultet koji za sada ima samo katedru za mađarski jezik i književnost a nema za druge narodnosti i dr.).

Ovaj kritički sav izražava se u poslednje vreme i kroz zahtev za prevazilaženjem lokalnih okvira i širim teritorijalnim povezivanjem, za integrisanjem kulturnih tokova koje bi obuhvatilo i kulture narodnosti. Zajedno sa ovim insistira se i na kulturnom povezivanju sa regionima sa kojima su dosadašnje kulturne veze bile slabe — sa drugim krajevima u Srbiji (Kosovo, južna Srbija) kao i drugim republikama. Istovre-

meno se iz redova kulturnih radnika mađarske narodnosti čuje i sugestija da se kulturne veze sa susednom Mađarskom, koje se ostvaruju pretežno preko mađarske narodnosti, prošire i obuhvate i direktno kulturno povezivanje kultura jugoslovenskih naroda i narodnosti (srpske, hrvatske, slovenačke, makedonske, albanske) i mađarske kulture. Ovaj zahtev je jedan kulturni radnik mađarske narodnosti metaforički izrazio kao potrebu da se otvore »novi granični prelazi« za kulturni saobraćaj koji postaje sve značajniji za obe zemlje.

U vezi sa ovim je i zahtev za uvođenje novih oblika organizovanja kulturnog života narodnosti, zahtev za tzv. »vertikalnim povezivanjem«. Sve kulturne institucije i organizacije su u Vojvodini povezane u zajedničku organizaciju — kako srpske tako i kulturne ustanove narodnosti. Sada se navodi da je razvoj kulture narodnosti i njihovih institucija dostigao takav stepen da specifični problemi sa kojima se one sučeljavaju zahtevaju posebne kulturne organizacije koje bi mogle da odgovore novim potrebama. Pri tome se ima u vidu pre svega potreba funkcionalnog i operativnog povezivanja koje bi doprinelo povećanju efikasnosti postojećih kulturnih inicijativa. Zbog istorijskih uslova i pretežno ruralnog karaktera Vojvodine, zatim činjenice da je broj profesionalnih kulturnih i umetničkih ustanova mali, folklor i razni oblici kulturnog amaterizma su još uvek preovlađujući oblici kulturnih delatnosti. Amaterska kulturna društva narodnosti koja su poslednjih godina znatno proširila svoju delatnost imaju mnoge zajedničke probleme — od stručnog usavršavanja kadrova, do dramske literature, problema opreme i sl. To su sve razlozi zbog kojih je pokrenuto pitanje reorganizacije i vertikalnog povezivanja i koordiniranja.

S druge strane, istaknuto je mišljenje da je ovaj način povezivanja prevaziđen i da bi predstavljao vraćanje unatrag ukoliko bi se usvojio. Trebalo bi da se dezintegriše nešto što se, po ovim mišljenjima, već opravdalo i potvrdilo u samoupravnoj praksi, i što predstavlja izraz nacionalne ravnopravnosti: povezivanje na teritorijalnoj osnovi, neposredno u sredinama u kojima zajednički žive »većina« i »manjine«. To je princip povezivanja na osnovu zajedničkih interesa, a ne putem izdvajanja nacionalnih grupacija. Po ovom mišljenju vertikalno povezivanje bi išlo na ruku konzervativnim političkim snagama na obema stranama koje su opterećene nacionalističkim pristupom. Ova diskusija je još u toku, ali bez obzira na njene konačne zaključke (treba napomenuti da vertikalno povezivanje kulturnih institucija narodnosti u nekim drugim republi-

kama već postoji kao praksa) već sada je očigledno da će organizacija kulturnog života morati da se menja i prilagođava novim odnosima i kvalitativno novoj situaciji. Pri tom treba napomenuti da se problem komuniciranja ovde postavlja istovremeno i kao problem komuniciranja i operativnog povezivanja kulturnih inicijativa u okvirima same narodnosti, a ne samo kao problem njihovog komuniciranja sa matičnom nacijom ili drugim jugoslovenskim narodima i narodnostima.

Dosad je bilo reči o položaju kulture mađarske narodnosti i kvalitativnim promenama u njenim odnosima sa kulturom matične nacije kao i socijalno-kulturnom sredinom u kojoj se ona razvija. Tome treba dodati i neke praktične aspekte — teškoće na koje se nailazi u kulturnoj saradnji između dve zemlje u kome mađarska narodnost ima ulogu mosta i posrednika. Neke od tih teškoća su posledica činjenice da u Mađarskoj i Jugoslaviji i pored zajedničke socijalističke platforme postoje znatne razlike u organizaciji kulturnog života, oblicima finansiranja kulturnih ustanova i načinu odlučivanja i koncipovanja kulturne politike kao i u ideološko-estetičkim kriterijumima. U Jugoslaviji je organizacija kulturnog života u širokom stepenu decentralizovana sa brojnim subjektima međunarodne kulturne saradnje — od Federacije, republika, pokrajina i opština — do pojedinačnih ustanova. To, međutim, nije slučaj sa severnim jugoslovenskim susedom gde je kulturni život u priličnoj meri centralizovan, što ima za posledicu da partneri za razmenu često nisu na istom nivou niti poseduju ista ovlašćenja. Ali ove teškoće nisu ne savladive i izazivaju samo delimična usporavanja kulturnog saobraćaja, ali ga ne sužavaju.

Druge teškoće izazivaju različiti propisi, postupci pri verifikovanju diploma, teškoće sa valutom pri transferu umetničkih honorara, fiskalne odredbe i slično. Posebno je aktuelan problem nostrifikovanja diploma, jer pripadnici mađarske narodnosti u Vojvodini koji se u poslednje vreme sve češće upisuju na visoke škole u Mađarskoj nailaze na teškoće kod zapošljavanja u Jugoslaviji, jer između dve zemlje ne postoji ugovor kojim bi ova materija bila regulisana. Drugi problemi su specifične prirode i mnogo više su vezani za kulturne prilike u zemlji, nego za međunarodnu kulturnu saradnju. (Organizacije i finansiranje kulturnih aktivnosti i institucija narodnosti, na primer, zbog ograničenosti tržišta razlikuju se od režima — pretežno tržišnog — pod kojim deluju druge kulturne ustanove — jer se gotovo u celini dotiraju iz fondova društvenih zajednica — što ima izvesne reperkusije

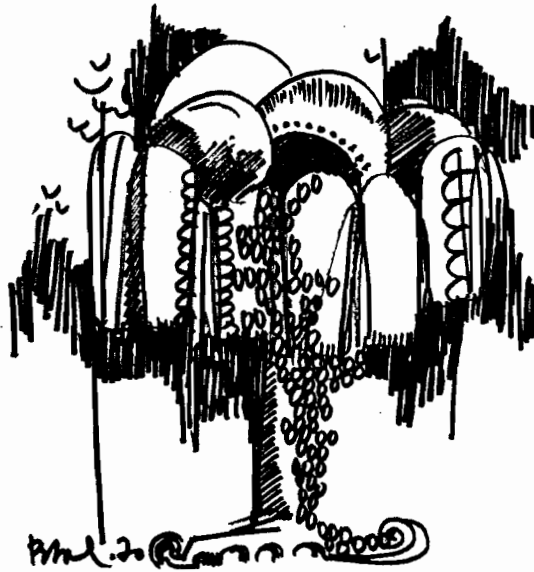
na odnos kulturnih ustanova narodnosti i drugih kulturnih ustanova).

Kulturni razvoj mađarske narodnosti u Jugoslaviji (kao i kulturni razvoj drugih narodnosti) bio je u poslednjoj deceniji veoma intenzivan. Mađarska narodnost je doista u punoj meri i uspešno ostvarivala ulogu mosta razumevanja dve susedne zemlje. Zahvaljujući takvoj ulozi koja je bila od obostrane koristi, mađarske biblioteke u Vojvodini obogaćene su novim fondovima knjiga a škole i naučne ustanove udžbenicima i stručnim delima. (Razume se — ovo je samo kvantitativni bilans, čemu treba dodati i kvalitativni: činjenicu da su duhovni i kulturni efekti bili veoma blagotvorni). Dalja pozitivna posledica postojanja i funkcionisanja tog mosta je činjenica da su kulture jugoslovenskih naroda široko i na zavidnom nivou projicirane prema kulturnoj javnosti u Mađarskoj, što je rezultat smišljenog rada i intelektualnih napora kulturnih radnika i umetnika mađarske narodnosti u Vojvodini. Ali problem komuniciranja kulture mađarske narodnosti ne može se svoditi samo na spoljnopolitički aspekt — na problem kulturnog komuniciranja susednih država posredovanjem mađarske narodnosti. On je mnogo kompleksniji i obuhvata problem komuniciranja mađarske narodnosti i njenog povezivanja sa svim kulturama u Jugoslaviji isto tako kao i sa kulturom matične nacije i svetskim kulturnim tokovima.

Nije u neposrednoj vezi, ali je funkciji mosta za saradnju i sporazumevanje dve susedne zemlje koju vrši mađarska narodnost u Jugoslaviji komplementarna isto takva funkcija — ali u obrnutom smeru — jugoslovenskih narodnosti u Mađarskoj: srpske, hrvatske i slovenačke. One nisu toliko brojne kao što je mađarska narodnost u Jugoslaviji, ali bi i pored toga njihovi kulturni krugovi mogli na isti način da projiciraju mađarsku kulturu prema jugoslovenskoj kulturnoj javnosti kao što kulturni krugovi mađarske narodnosti u Jugoslaviji projiciraju jugoslovenske kulture prema kulturnoj javnosti severnog jugoslovenskog suseda. Međutim, reciprocitet i punu komplementarnost u ovoj funkciji bilo bi sasvim nerearno očekivati, jer su ove narodnosti za vreme Hortijevog nacionalizma između dva rata drastično obespravljivane i sprečavane u razvoju a u periodu staljinističkog pritiska na Jugoslaviju sistematski sputavane i politički i kulturno potiskivane. One zbog toga još nisu dostigle stepen kulturnog razvoja niti formirale svoju inteligenciju u onoj meri i na onom nivou kakvu je formirala mađarska narodnost u Jugoslaviji. Zbog toga se ne može očekivati da ovaj most bude ni približno, bar za sada, onolike propusne moći u kulturnom saobraćaju koliko je to most mađar-

ske narodnosti u Jugoslaviji. Ovo je značajan faktor dvosmernog komuniciranja koje neće biti potpuno ni u punoj meri recipročno sve dok jugoslovenske narodnosti u Mađarskoj ne budu mogle da prihvate sa svoje strane ulogu mosta i daju veći doprinos saradnji i kulturnom prožimanju dve susedne zemlje. One treba da budu u tom pravcu sistematski ohrabrivane kako od kulturne javnosti u Mađarskoj, tako isto i od strane matičnih nacija u Jugoslaviji.

Ostvarujući ulogu mosta između dve zemlje i kultura susednih naroda, mađarska narodnost u Jugoslaviji afirmiše i svoja sopstvena stvaralačka dostignuća. Njen je razvoj u poslednjoj deceniji obeležen kvalitativnim skokom koji za nju ima istorijsko značenje: od regionalnih karakteristika ona sve više stiče karakteristike samostalnog i ravnopravnog kulturnog toka u okvirima koji prevazilaze granice jugoslovensko-mađarskih prostora.

BORA KOLAREVIC